

Eleştirel Düşünme ile Karar Verme Arasındaki İlişki Üzerine Niteliksel Bir Değerlendirme

Yıldız KANLI* - İbrahim KISAÇ**

*Milli Eğitim Bakanlığı
yildizkanli@gmail.com
 <https://orcid.org/0000-0003-3045-0910>

**Pamukkale Üniversitesi
ikisac@yahoo.com
 <https://orcid.org/0000-0003-4261-1769>

Anahtar Sözcükler

Eleştirel Düşünme, Eleştirel
Düşünür, Karar Verme.

Key Words

Critical Thinking, Critical
Thinker, Decision Making

Atıf/Citation

Kanlı, Y. & Kısac, İ. (2022).
Eleştirel Düşünme ile
Karar Verme Arasındaki
İlişki Üzerine Niteliksel Bir
Değerlendirme. ISophos:
Uluslararası Bilişim, Tekno-
loji ve Felsefe Dergisi, Cilt
4, Sayı 8, ss: 17-28.

Özet

Bu araştırmanın amacı, üst düzey düşünme becerilerinden olan eleştirel düşünme ve karar verme süreçlerinin çok boyutlu olarak analiz edilmesidir. Bu doğrultuda eleştirel düşünme ve karar vermenin kuramsal çerçeve ve temel unsurlarının tespiti araştırmanın alt amaçlarındandır. Bu araştırma, genel tarama modelinde nitel bir araştırmadır. Araştırmada, eleştirel düşünme ve karar verme başlıkları doküman analizi tekniği kullanılarak ele alınmıştır. Taranan veri araçları, kitaplar, tezler, makaleler, raporlardır. Eleştirel düşünme ve karar vermenin ne olduğu, ayırt edici nitelikleri gibi konulara değinilmiştir. Araştırma sonucunda taranan veriler, araştırmanın problemine uygun olarak sınıflandırılmış, kendi iç dinamikleri ile senteze ulaşılmaya çalışılmıştır. Buna göre, eleştirel düşünme ve karar vermenin standartlarının ve özelliklerinin uyum halinde olduğu görülmüştür. Her iki düşünme biçiminin mantıklı ve rasyonel olma, öngörü, belli bir problemin çözümüne yönelik olma, değerlendirme kriterlerine sahip oldukları da tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra önyargı, geçmiş yaşantıların bu düşünme biçimleri üzerinde engel olduğu ve her zaman risk unsurunu da içerisinde taşıdığı görülmüştür.

Abstract

A Qualitative Assessment on the Relationship Between Critical Thinking and Decision Making

The aim of this research is to analyze the critical thinking and decision making processes, which are high-level thinking skills, in a multidimensional way. In this direction, determining the theoretical framework and basic elements of critical thinking and decision making is one of the sub-objectives of the research. This research is a qualitative research in the general screening model. In the research, the topics of critical thinking and decision making were handled by using document analysis technique. Scanned data tools are books, theses, articles, reports, etc. Subjects such as what critical thinking and decision-making are and their distinctive qualities are mentioned. As a result of the research, the scanned data were classified in accordance with the research problem, and a synthesis was tried to be reached with their own internal dynamics. Accordingly, it has been seen that the standards and characteristics

of critical thinking and decision making are in harmony. Both ways of thinking; It has also been determined that they have the criteria of being logical and rational, foresight, being oriented towards the solution of a certain problem, and evaluation. In addition, it has been observed that situations such as prejudice and past experiences hinder these ways of thinking and always carry the risk factor.

1. Giriş

Düşünmek, zihnin belli bir konuya yönelerek o konu hakkında sorgulayıcı, analiz edici ve sentezleyici unsurları işe katarak zihinsel veya eylem alanına yönelmesidir. İnsan düşüncesi bilgi ve teknolojide yaşanan hızlı değişime paralel bir evrim içerisinde. Bu paralellik düşünme süreçleri ve araçlarını değiştirmekte ve tüm insanların ivme kazanmış bu yeni düşünme biçimlerine adapte olmasını beklemektedir. Düşünme bir sorunu çözmek, karar almak ya da anlayış geliştirmek üzere ortaya konulan bilinçli bir zihinsel süreçtir (Ruggiero, 2017: 51-52). Hızlı bir şekilde değişmekte olan yaşam, insanların bu değişen koşullara uyum sağlamasını gerektirebilmektedir. Bu da ancak etkili ve üst düzey düşünme becerilerine sahip olmakla mümkün görünmektedir. Bu noktada geçmişten bugüne önemini hala koruyan eleştirel düşünme ve bunun zihinsel ve uygulamadaki yansıması olan karar verme süreçleri hakkındaki çalışmalar hem geçmiş hem de gelecek kuşaklar için gerekli ve işlevsel bir konumda yerini korumaktadır.

Üst düzey düşünme becerilerinden olan eleştirel düşünme ve rutin karar almanın dışındaki karar verme süreçlerine etki eden birçok değişken bulunmaktadır. Bu becerilerin kazandırılmasında aile ve okullara büyük iş düşmektedir. Okullarda verilen “Düşünme Eğitimi” ve “Felsefe” dersleri her ne kadar eleştirel düşünmeyi geliştirici bir işlev olarak görülse de eleştirel düşünmeyi kazandırmada yetersiz olduğu düşünülmektedir (Alkın-Şahin ve Tunca, 2015: 193). Sadece bilgi aktarmaya odaklı bir öğretim anlayışı, aktarılanları aynen alan, kabul eden ve hatta aynen hatırlayan insan tipini oluşturmaktadır. Bunun sonucunda sorgulamayan, değişim ve gelişimlere ayak uyduramayan, problemlere çözüm üretemeyen, ne verilirse alıp kabul eden, yanlışları tespit edemeyen ve gelecekle ilgili olası durumları kestiremeyen bireyler yetiştirilmektedir (Kurnaz, 2013: 1). Öğrencilerin özerkliğine saygı gösterilmesi ve onları yaşamda başarıya ve demokratik vatandaşlığa hazırlaması temelinde eleştirel düşünmenin bir eğitim hedefi olarak benimsenmesi tavsiye edilmektedir. Eleştirel düşünme herhangi bir amaç için herhangi bir konu hakkında dikkatli düşünmeyi kapsayacak şekilde tasarlanırsa o zaman problem çözme ve karar verme, bir tür eleştirel düşünme olacaktır (Hitchcock, 2018). Eleştirel düşünme argümanları veya önermeleri değerlendirmenin ve inançların gelişimine rehberlik edebilecek ve eyleme geçebilecek yargılarda bulunmanın disipline edilmiş zihinsel etkinliğidir (Huitt, 1998). Bu bağlamda bilginin sadece kullanıcısı değil aynı zamanda üreticisi olan bireyler yetiştirmede, üst düzey düşünme becerilerinden olan eleştirel düşünme ve karar verme önemli mekanizmalardır.

Sumner’a (1906) göre eleştirel düşünme, her türlü önermenin gerçeğe uygun olup olmadığının anlaşılması için incelenmesini ve denenmesini içermektedir. Eleştirel düşünme, eğitim ve öğretimin ürünüdür. Bu düşünme alışkanlığı yaşamda karşılaşılan sorunlara yaklaşım biçimi olduğundan, bir toplumda yaygın hale gelirse, o toplumun bütün görenek ve değerlerine nüfuz eder. Dolayısıyla insanların kendileri ve dünyevi koşullarının yanlıya, aldatmaya, hurafelere ve yanlış anlamalara karşı tek garantisi bu düşünme biçimidir. Eleştirel düşünmeyi öğrenen insanlar kürsüdeki kişilerin söyledikleri karşısında kendilerini kaybetmezler. Onların bir şeye inanmaları zaman alır. Onlar savundukları şeyleri değişik derecelerde olası ya da olanaklı şeyler olarak görürler. Kanıtların ortaya çıkmasını bekler ve sunulan kanıtları değerlendirirler. Önyargılarına hizmet eden sözlere ve her türlü aldatıcı vaade karşı tavırları nettir. Eleştirel düşünme yetisi kazanmak insanları iyi birer yurttaş yapmaktadır. Bu bağlamda iyi bir yurttaş olmak için alınan kararların üst düzey zihinsel düşünme süzgecinden geçirilmesi de gerekmektedir.

Karar verme de eleştirel düşünme sürecindeki zihinsel eylem türlerinden biri olarak oldukça önemlidir (Hitchcock, 2018). Güçray'a (2001) göre karar verme, bir ihtiyacı karşılamak için ulaşılmak istenen amaçların belirlenerek gerekli bilgilerin edinilmesi ve aynı zamanda bu bilgilerin değerlendirilerek seçeneklerin oluşturulması ve bu seçeneklerden duruma en uygun olanın belirlenmesidir. Karar verme sürecinde etkili olan birçok unsur vardır. Ancak bu çalışmada rutin karar vermenin dışındaki karar süreçleri ele alınmıştır. Bunun yanı sıra, eleştirel düşünme ve karar verme ile alakalı veriler sınıflandırılmış ve senteze ulaşılmaya çalışılmıştır.

2. Araştırmanın Amacı

Bu nedenle araştırmanın amacı, eleştirel düşünme ve karar vermenin ne demek olduğu ve ayırt edici niteliklerinin belirlenmesidir. Araştırmanın alt amaçları “Eleştirel düşünmenin ve karar vermenin temel unsurları nelerdir?”, “Eleştirel düşünmenin ve karar vermenin kuramsal çerçevesi nedir?” şeklindedir. Araştırmada eleştirel düşünme ve karar vermenin kendi iç dinamiklerine, birbirleriyle olan ilişkisine yer verilmiştir.

3. Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışma genel tarama modelinde nitel bir araştırmadır. Genel tarama modeli, geçmişte veya halen mevcut olan bir durumu var olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan bir araştırma yaklaşımıdır (Karasar, 2018: 109). Nitel araştırmada, doğrudan gözlem ve görüşmelerin olanaklı olmadığı durumlarda veya araştırmanın geçerliliğini artırmak için doküman analizi incelemesi veya analizi tek başına bir araştırma yöntemi olabilmektedir. Doküman analizi, araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini de kapsamaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2016: 189). Bu çalışmada eleştirel düşünme ve karar verme başlıkları doküman analizi tekniği kullanılarak ele alınmıştır. Bu çalışmada taranan veri araçları, kitaplar, tezler, makaleler, raporlar vb'dir. Taranan veriler, genel taramanın ilkelerine uygun olarak, kaynakları bulma, okuma, not alma ve değerlendirme işlemlerini kapsamaktadır. Ayrıca taranan veriler, araştırmanın problemine uygun olarak dokümanların analiz edilmesiyle sınıflandırılmış ve senteze ulaşılmaya çalışılmıştır.

4. Eleştirel Düşünmenin Tanımı, Özellikleri ve Aşamaları

Düşünmenin temel yapıtaşlarından biri olan eleştirel düşünme geçmişten bugüne önemini korumaktadır. İnsan olmak, düşünme ve akletmeyi içinde barındıran bir yapıdadır. 21. yüzyılla birlikte her ne kadar farklı düşünme stratejileri ortaya çıksa da eleştirel düşünme var olduğu konumu hala korumaktadır. Bir kanıtı analiz ederken, gerekçeler ve nedenlerini birbirinden ayırt etmede eleştirel düşünme çok yardımcıdır (Horner ve Westacott, 2018: 10). Eleştirel düşünme, etimolojik olarak kökeni Yunancadan gelmektedir. Kelime köken itibarıyla “standartlara bağlı olarak anlayışlı yargı” demektir (Paul ve Elder, 2013: xxvii). Bu kavramın kökeni Yunan filozof Sokrates'e kadar gitmekte olup problem çözme, karar verme, sonuç çıkarma, analiz etme, yorumlama ve değerlendirme gibi üst düzey yeterlilikler gerektirmektedir (Kestel ve Şahin, 2018). Eleştirel düşünme için gerekli iki koşul bulunmaktadır. İlki, düşünme yansıtıcı olmalıdır; insanların kendi düşünceleri hakkında düşüncelerini (refleksiyon) içermelidir. İkinci olarak da bu yansıtıcı düşünme yüksek standartları içermelidir (Korkmaz, Çakır ve Özden, 2015: 49). Alanyazında eleştirel düşünme hakkında çeşitli tanımlar vardır. Bunlardan bazıları şöyledir:

- Eleştirel düşünme; iyi kurulmuş yargıyı hedefleyen, açık bir şekilde düşünme, bir şeyin gerçek erdemini ya da değerini belirlemek için bir girişimde bulunmak adına uygun değerlendirme standartlarını kullanmaktır (Paul ve Elder, 2013: xxvii).
- Eleştirel düşünme, en iyi dünya görüşünü geliştirme ve onu hayatın her alanında kullanmak olarak da tanımlanabilir. Dünyadan edinilen bilgi, sorular ve sonuçlarla filtrelenerek yeni bir dünya görüşü oluşmaktadır. Ardından bu dünya

görüşü, sorular ve sonuçlar tarafından kullanılır, karar verme ve harekete geçme ile sonuçlanır (Jason, 2001: 2).

- iii. Eleştirel düşünmenin özü değerlendirmedir. Bu nedenle iddia ve argümanların test edildiği ve hangilerinin değerli hangilerinin değersiz olduğuna karar verildiği bir süreç olarak da tanımlanabilmektedir (Ruggiero, 2017: 52).
- iv. Eleştirel düşünmenin üç parçası vardır: bunlardan ilki eleştirel düşünme soru sormayı içermektedir. İkinci olarak eleştirel düşünme bu bahsi geçen soruların mantığını kavrayarak çözmeye çalışmaktadır ve son olarak da eleştirel düşünme mantık sonuçlarına inanmayı içermektedir (Korkmaz vd. 2015: 5-11).

Tanımlardan ve açıklamalardan da anlaşılacağı üzere eleştirel düşünme çok boyutlu, titiz analiz ve değerlendirmelerin yapıldığı, planlı, akıl yürütme ve mantık ilkelerine dayalı üst düzey bir düşünme becerisidir. O halde eleştirel düşünmenin ne olmadığına değinmek gerekirse bunlardan ilki ve en zararlı olanı eleştirel düşünmenin duygulara karşı olduğu görüşüdür. Bu görüşün içinde bir miktar doğruluk payı vardır. Örneğin hırs ve panik gibi bazı duygular eleştirel düşünmenin önünde engeldir. Fakat bunun tam tersi şekilde gerçeğe olan aşk gibi bazı duyguya dayalı durumlar ise eleştirel düşünmeye aslında destek olmaktadır. Ayrıca “Eleştirel düşünme”deki ‘eleştirel’ kelimesi aslında hiçbir olumsuz anlam taşımamaktadır. Kriter kelimesiyle alakalıdır. Eleştirel düşünmeyi öğrenmek olayların derinliğine bakmayı öğrenmektir ve iyi bir şekilde, doğru bir biçimde, açık bir yolla, yeterli ve mantıklı bakabilmektir (Gülbahar vd. 2019: 14-15). Bunların yanı sıra eleştirel düşünme, düşünme ile aynı şey değildir. Düşünme “şeylerin” zihinle işlendiği bir aktivitedir. Yani herhangi bir kanıtı yeteri kadar baktıktan sonra mantıklı bir yargıya varmak bir düşünme örneğidir. Ancak herhangi bir kanıtı değerlendirmeden herhangi bir sonuca atlamak da bir düşünme örneğidir. Benzer bir şekilde, insanları belirli bir kalıba sokarak düşünmek ve onları yargılamak için basmakalıplar kullanmak da düşünme örnekleridir (Korkmaz, vd., 2015: 49). Eleştirel düşünmenin ne olmadığını bilmek ne olduğunu bilmek kadar önemlidir. Bu durum eleştirel düşünmenin var olan konumunu netleştirmede alanyazına yardımcı olmaktadır. Eleştirel düşünmenin bazı özellikleri ayrıca ön plana çıkmaktadır. Bunlardan bazıları şöyledir (Söylemez, 2016; Ruggiero, 2017, s. 3-5)

- i. Eleştirel düşünme yansıtıcıdır. Eleştirel düşünme sadece düşünmekten farklıdır. Meta-bilişseldir, bireylerin kendi düşünceleri hakkında düşüncelerini içerir.
- ii. Eleştirel düşünme standartları içerir. Eleştirel düşünme bireylerin düşüncesi-nin bir ölçüte göre olmasıdır. Doğruluk, alakalı olma ve derinlik birer ölçüt veya standart örneklerindendir. Düşünmenin eleştirel olabilmesi için mantıklılık ölçütüne uyan yargılarda bulunulması gerekir.
- iii. Eleştirel düşünme gerçekçidir. Eleştirel düşünme özünde gerçek problemler hakkında düşünmektir ve hali hazırda inanılan veya yapılanların ötesindedir. Bu durum iyi bir kararla alakalıdır.
- iv. Eleştirel düşünme mantıklı olmayı gerektirir. Mantıklı düşünmenin kesin veya başarılı olmasını garanti edecek hatadan arınmış kuralları yoktur. Ancak izlenecek yollar vardır; hatta bazen ‘kurallar’ vardır. Bunların bağlama, hedeflere ve tüm gerçekliklere duyarlı bir biçimde uygulanması ve düşünmenin eleştirel olabilmesi için, mantıklı düşünme olması gerekir.
- v. Eleştirel düşünme amaçlı ve kasıtlı bir eylemdir.
- vi. Eleştirel düşünmede bilgiler toplanır.
- vii. Akıl yürütme eleştirel düşünmenin bir parçasıdır.
- viii. Eleştirel düşünme esnektir yani tek sonuç değil de alternatif sonuçlar olabileceği kabul edilmektedir.

- ix. Eleştirel düşünmede çıkarımda bulunma ve değerlendirme söz konusudur.
- x. Eleştirel düşünmede araştırma sırasında edinilen bilgiler eleştirel düşünme süzgecinden geçirilerek zihinde yapılandırılır ve bu bilgilerin günlük hayatla bağı kurulur.

Genel olarak, herhangi bir eleştirel düşünme sürecine başlamanın en iyi yolu bir şeyleri daha net bir hale getirerek açıklamaktır. Gülbahar, Kert ve Kalelioğlu'na (2019) göre neredeyse her şeyi açıklamak için de kullanılan bu sürecin kısaltması İAÖ-R'dir. Buradaki harfler çalışılan konu her ne olursa olsun onları netleştirmek için yardımcı olan dört basamağın kısaltmasıdır. İ harfi ifade etmeyi, A ayrıntıya girmek yani anlatılanı kişinin kendi kelimeleriyle açıklamasını, Ö örneklendirmeyi ve son olarak R harfi ise resmetmeyi, bir mecaz, teşbih, benzerlik ilişkisi kurmak veya bir kavram haritası oluşturmayı sembolize etmektedir. Bir şeyi netleştirmek için öncelikle onun insanların kendi zihninde net olması gerekmektedir. İkinci olarak da diğer insanların kolaylıkla anlayabilmesi için onlara hitap ediyor olmasıdır. (Ruggiero, 2017: 34). Eleştirel düşünmenin temelinde mantıklı düşünme ve karar verme bulunmaktadır. Mantıklı karar verme döngüsü şu şekildedir (Jason, 2001: 330):

1. Adım: Karar vermek için sorunun çerçevesini oluşturun.
2. Adım: Alternatifleri belirle.
3. Adım: Ölçütleri belirle.
4. Adım: Ölçütleri kontrol et.
5. Adım: Alternatifleri kontrol et.
6. Adım: En iyi alternatifi seç.

Eleştirel düşünmenin aşamaları ise aşağıdaki gibi sıralanmaktadır (Doğanay, 2011: 163):

- i. Değerlendirilecek, yargılanacak, eleştirilecek konunun belirlenmesi, örneğin Türkiye'nin Avrupa Birliğine girmesi gibi.
- ii. Kullanılacak standart ya da ölçütlerin belirlenmesi, örneğin Avrupa Birliğine girmenin ekonomik, siyasal ve kültürel boyutları gibi.
- iii. Güvenilir kaynaklardan bilgi toplanması yani bilgilerin ilişkisinin ve doğruluğunun kontrol edilmesi, olgusal ve görüşe dayalı bilgilerin ayırt edilmesi ve mümkün olduğunca farklı kaynaklardan farklı görüş açılarını yansıtan bilgilerin toplanması, örneğin Avrupa Birliğine girmenin ekonomik, siyasal ve kültürel açıdan getireceği sonuçlara ilişkin farklı görüşleri yansıtan kaynaklardan bilgilerin toplanması ve bu bilgilerin doğruluğunun ve güvenilirliğinin kontrol edilmesi gibi.
- iv. Bilgilerdeki tutarsızlıkların, önyargı ve kalıp yargılar ile duygusal önermelerin ayrılması, örneğin Avrupa Birliği ile ilgili toplanan bilgilerdeki olası önyargı ve kalıp yargıları ayırt etme, duygusal tonu ağır basan yargıların incelenmesi gibi.
- v. Olgular ile görüşleri ve neden ve sonuçların birbirinden ayırt edilmesi, örneğin toplanan bilgilerde olgusal ve görüşe dayalı bilgiler nelerdir? Hangi bilgiler hangi nedenle ileri sürülmüştür? Bu nedenler gerçekten bir sonucun olası nedenleri midirler? Vb.
- vi. Toplanan bilgilerdeki olumlu ve olumsuz yönleri inceledikten sonra, ilgili kanıt ve sağlam gerekçeler temelinde bir yargıya varılması, örneğin, Avrupa Birliğinin ekonomik, siyasal ve kültürel boyutlarda olumlu ve olumsuz getiri-götürülerini inceledikten sonra, elde edilen kanıtlar ve nedenler doğrultusunda bir karara varılması gibi.

Bu süreç sonunda varılan kararın ya hep ya hiç anlayışından öte, analitik olarak yapılan

düşünme sonucuna dayalı olarak dengeli bir yargı olması beklenmektedir. Örneğin Avrupa Birliğine girmek ya da girmemek tamamen doğru ya da yanlış yerine, ekonomik açıdan şu olumlu ve olumsuz yönleri; siyasal açıdan yine aynı şekilde olumlu ve olumsuz yönleri belirtilerek bir yargıya varılabilir. Böylece eleştirel düşünme insanları ak ya da kara, evet-hayır mantığından uzaklaştırarak neden ve kanıtlara dayalı yargılama yapmayı öğretir (Doğanay, 2011:163). O halde denilebilir ki eleştirel düşünme çeşitli kanallar aracılığıyla yönlendirilebilir, sekteye uğrayabilir ve hatta manipüle edilebilmektedir. Bunun önüne geçmek için farkında olmak ve eleştirel düşünmenin sorgulayıcı ayağını da devreye sokmak gerekmektedir.

5. Eleştirel Düşünme Önündeki Engeller

Eleştirel düşünme özellikleri ve aşamaları bağlamında yukarıdaki gibi ele alınmıştır ancak bazı durumlarda bu aşamaların gerçekleşmesi, dolayısıyla eleştirel düşünme önünde birtakım engeller söz konusu olabilmektedir. Bu engeller alanyazından elde edilen veriler ışığında aşağıdaki gibi açıklanabilir.

1.1. Ya hep ya hiç, siyah ve beyaz, bize karşı onlar düşüncesi, kalıp yargıcılık

Basmakalıpcılık, özellikle değişime direnen bir tür aşırı genellemedir. Basmakalıpcılığın en yaygın türleri, etnik ve dinsel olanlardır (Ruggiero, 2017: 206), bunlardan her biri eleştirel düşünmenin önünde engel teşkil eder ve olayları derinlemesine düşünmemek bireylere mazeret sunar. Etkili düşünme, olayların karmaşıklıklarına dikkat edilmesini gerektirir. Bir olayın her iki tarafını da görmeye ve bireylerin kendileri, ülkeleri, ırkı, cinsi, politik görüşlerini destekleyecek argümanlardan çok, gerçeği bulmaya yöneliktir (Nosich, 2016: 21).

1.2. Korkular

Bazı korkular eleştirel düşünme önünde bir engel teşkil eder. Bunlar; hata yapma, yeni bir şeyler deneme, aptal görünme korkusu olabilir. Eleştirel düşünmeden vazgeçiren bazı eğitimsel uygulamalar vardır ve bu uygulamalar şu varsayımlar üzerine kurulur. Bu varsayımlar; öğrenci bilginin pasif alıcısıdır, öğrencinin rolü bilgiyi ezberlemek ve aynı şekilde geri vermektir, öğretmenin rolü bilgiyi sunmaktır, sınavlardaki sorular sadece sınıfta derste görülen şeyleri içermelidir şeklindedir. Bunların yanı sıra; öğrencilere verilen ödevler her zaman açık bir şekilde formüle edilmelidir, her soruya uygun bir yanıt vardır ve son olarak her şey bir bakış açısı sorunudur varsayımları bulunmaktadır. Bu varsayımlar eleştirel düşünmenin önünde engel olarak durmaktadır (Nosich, 2016: 23). Eleştirel düşünmeyi etkileyen daha derin ve yaygın engeller bulunmaktadır. Bu engeller birbirlerinin içlerine girmiştir. Ayrıca bunlar üstesinden gelmesi zor olan engellerdir.

1.3. Benmerkezcilik

Deneyimler nasıl düşünülduğünden ve düşünceler de deneyimlerden yoğun bir biçimde etkilenir. Deneyim ve düşüncenin bu karşılıklı ilişkisiyle bağlantılı olarak insanlar genellikle kendi düşünme tarzlarını ön plana koyma eğilimine sahiptir. Benmerkezcilik, eleştirel düşünmenin önemli bir parçası olan empatinin ve adil düşünmenin yolunun ortasında durmaktadır. Etkili bir biçimde düşünmenin bir yolu da bireylerin kendi bakış açılarına karşı olan bakış açılarını anlayabilmesidir. Birçok insan için birisi ülkelerini, kültürlerini, dinlerini veya ailelerini eleştirdiğinde, duydukları tek şey kendilerinin eleştirildiğidir. Bu onların adil bir değerlendirme yapma yeteneklerini engellemektedir (Nosich, 2016: 23-24). Çünkü benmerkezcilik düşünme; başkalarının hak ve gereksinimlerini gözeten ve “şeyleri” gerçekte oldukları gibi görmeye çalışan rasyonel düşünmeden farklı olarak, bencil bir amacın elde edilmesine ve bu amaca yönelik düşüncenin geçerli kılınmasına adanmış bir düşünme biçimidir (Şenşekerci ve Bilgin, 2008: 18).

1.4. Düşünmenin gelişimsel şekilleri

Standart düşünme biçimlerinin çoğu çocuklukta hatta erken çocuklukta edinilmiştir.

Bireyler kendilerini tehdit altında hissettiklerinde, kolaylıkla geçmiş yaşantılarındaki çocuğun düşünme şekline çark edebilirler. Çözülebilecek problemlerin ağırlığı altında ezilebilirler. İnsanlar işlerini yaparlarken bazı insanları görmezlikten gelebilirler ve bundan dolayı bu insanlar kendilerini aldatılmış hissedebilir. Bu yüzden, eleştirel düşünmeyi öğrenmenin bir diğer faydası da eskiden hayat hakkında kullanılan varsayımların tanımlaması ve şu andaki yetişkin varsayımlar ile aralarındaki farkların anlaşılmasını sağlamasıdır (Nosich, 2016: 25).

1.5. Önceki kararlar ve kişisel deneyimler

Bireylerin daha önceden sahip olduğu görüşler şu anda ilk kez değerlendirdiği görüşlerden daha doğrudur denilemez. Eğer bir görüşe karşı bireyin eğilimi varsa onun lehine olan küçücük bir delil bile onun için yeterli olabilir. Diğer taraftan, o birey eğer bir görüşe karşıysa onun henüz kanıtlanmamış olduğu gerçeği bile onun aleyhine oldukça ağırlıklı bir durum oluşturur. Kişisel deneyim, bireylere sonuçlar çıkarabileceği, kararlar verebileceği değerli bir bilgi kaynağı olmasının yanında eleştirel düşünmenin önünde bir engel de olabilir. Tam ve doğru sonuçlar çıkarılmak isteniyorsa o zaman bireyler sadece kendi deneyimleri yerine diğer insanların da deneyimlerine itimat etmelidir. Bunun için bireyler, bilgi dağarcıklarını genişletirken; saygın kitaplara, çalışmalara, dergi makalelerine, çok çeşitli insan deneyimlerini birleştirip örnekleyen kaynaklara bakmalıdırlar (Nosich, 2016: 26-27).

6. Eleştirel Düşünürün Özellikleri ve Eleştirel Düşünme Standartları

Yukarıda sözü geçen eleştirel düşünmenin önündeki engeller, çoğu durumda bir tanesinin bile düşünme sürecinde devreye girmesiyle bireyler üzerinde fark etmeden etkisini gösterebilmektedir. Dolayısıyla tüm bu engelleri aşıp eleştirel düşünebilen bireyler için de bazı ortak özelliklerden söz edilebilir. Eleştirel düşünürün sahip olması gereken özellikler; eleştirel düşünme eğilimine sahip olma, yeterlilik, sahip olunan bilgileri açıklayabilme, yorumlama ve elde ettiği bilgileri şemalar halinde düzenleme, çıkarım yapma, yaratıcı düşünme ve değerlendirme, elde edilenlerin hayata aktarıldığı uygulama aşaması, iletişim kurabilme (paylaşma) aşaması ve eleştirel düşünmeyi alışkanlık haline getirme şeklindedir (Söylemez, 2016). Görüldüğü gibi eleştirel düşünürler kendilerini eleştirel düşünmeye yönlendiren eğilim ve yeteneklere sahiptirler.

Eleştirel düşünmenin tam gerçekleşebilmesi için taşınması gerekli standartlar bulunmaktadır. Eleştirel düşünmede bireyler açısından amaçlı ve kendi kontrolleri ile alışılmış olanın dışında ve var olan kalıpların tekrarının engellenmesi, bilgilerin değerlendirilmesi, farklı anlam, sonuç ve fikirlerin tartışılması, değerlendirilmesi, akıl yürütme ve mantık ilkeleri ile belirli fikir, kuram ve davranışlara ulaşılması söz konusudur (Gürkaynak vd. 2008: 2). Yetkin eleştirel düşünme için gerekli **yedi standart** bulunmaktadır:

- i. Düşünme açık/net olmalıdır yani kolaylıkla anlaşılıyor olması gerekir (Nosich, 2016: 138). Eğer ifade net değilse doğru veya uygun olup olmadığı ile ilgili karar vermek mümkün değildir. Sorulan sorudaki problemin ne olduğu net bir şekilde anlaşılmalıdır (Paul ve Elder, 2013: 92-93).
- ii. Düşünme doğru olmalıdır yani şeyleri gerçekçi, oldukları gibi tanımlamalıdır (Nosich, 2016: 143). Bir ifade net olmakla birlikte doğru olmayabilir. Örneğin, “köpeklerin çoğu 200 kilonun üzerinde bir ağırlığa sahiptir.” cümlesinde olduğu gibi. Doğru olmak demek, bir şeyi gerçeğine uygun olarak tasvir etmek demektir (Paul ve Elder, 2013: 93).
- iii. Düşünme alakalı/ilgili olmalıdır yani konuyla doğrudan bağlantılı ve uygun olmalıdır (Paul ve Elder, 2013: 96).
- iv. Düşünme önemli olmalıdır yani kişiler kendi mantığına göre konuyla ilgili önemli belirleme hatasına düşmemelidir (Paul ve Elder, 2013: 100).

- v. Düşünme yeterli yani ihtiyaç duyulan şey için kafi olmalıdır (Nosich, 2016: 148).
- vi. Düşünme derin ve geniş olmalıdır. **Derin olmalı:** (a) Hedefe ulaşmak için konunun veya sorunun yüzeyinin altına bakılması gerektiği fark edilmeli, (b) Altında yatan karmaşıklıklar belirlenmeli, (c) Soruyu ifade ederken bu karmaşıklıkları ve altta yatan noktalar dikkate alınmalıdır. **Geniş olmalı:** (a) diğer yönlere, diğer bakış açılarına, diğer benzer problemlere bakma ihtiyacı fark edilmeli, (b) onlar tanımlanmalı, (c) Soru düşünülürken onlar uygun bir biçimde hesaba katılmalıdır (Nosich, 2016: 152).
- vii. Düşünme kesin olmalıdır yani yeteri kadar spesifik ve ayrıntılı olmalıdır (Nosich, 2016: 156).

Yukarıda bahsi geçen standartların yanında mantıklı, rasyonel, tutarlı, yanlışlanabilir, test edilebilir, iyi düzenlenmiş, güvenilir, etkili olma gibi birçok standart da eleştirel düşünme için geçerlidir (Nosich, 2016: 158). Eleştirel düşünmede açık, doğru, alakalı, önemli, yeterli, derin-geniş ve kesin olma gibi yukarıda anlatılan bu standartlar bir düşünmenin eleştirel olup olmama durumuna ayna tutmaktadır. Çocukluktan yetişkinliğe, örgün veya yaygın eğitimde ya da tamamen özel hayatta eleştirel düşünme sadece zihinsel bir etkinlik olarak değil önemli karar verme durumlarında da etkisini göstermektedir. Alınan kararın sonradan ortaya çıkacak olan doğurguları düşünüldüğünde eleştirel düşünme ve karar vermenin iç içe olması gerektiği ortaya çıkmaktadır. Yapılan başka bir araştırmada da bu görüşü destekleyen sonuçlara ulaşılmıştır. Turan'ın (2019) yaptığı araştırmaya göre, karar vermede eleştirel düşünmenin bireylerin daha iyi kararlar vermesi için gerekli olduğu ve çeşitli karar verme tekniklerinin de bireylerin eleştirel düşünme kalitesine katkı yapacağı vurgulanmıştır. Akgün Çıtak ve Uysal'ın (2012) yaptıkları araştırmada da benzer bir sonuç ortaya çıkmıştır. Eleştirel düşünme sonucunda ortaya çıkan becerilerden biri de nitelikli karar verme olarak aktarılmış ve bu iki düşünme biçimi birbirleriyle ilişkili bulunmuştur.

7. Karar Vermenin Tanımı ve Özellikleri

Dışardan edinilen bilgiler filtreledikten sonra ortaya yeni bir dünya görüşü çıkmaktadır. Bu dünya görüşü, karar verme ve harekete geçmede etkili olmaktadır (Jason, 2001: 2). Karar verme, karşılaşılan durum ile ilgili olarak arzu edilen sonuçlara ulaşabilmek için yol gösterici bilgilerin toplanması, bu bilgiler ışığında sistematik, bilimsel ve mantıklı bir akıl yürütme ile seçenekler oluşturup bunların içinden en uygun olanın seçilmesi ve uygulamaya konması olarak tanımlanabilir. Karar verme, potansiyelleri inceleme, eşitleme ve ardından bir eylem planı seçmek olarak tanımlanmaktadır. Karar verici/ler, kararın önemi, çevresel koşullar, zaman faktörü, seçenekler, bilgi-zaman-kaynak gibi kısıtlamalar ve sonuçlar karar verme üzerinde etkilidir (Sağır, 2006: 22). İyi bir karar vermenin temeli, eldeki duruma ilişkin bol miktarda veri toplamak ve bunları ayrıntılı bir biçimde analiz edip incelemeye dayanmaktadır (Pal ve Poyen, 2017). Bunların yanı sıra iyi bir karar etkili, verimli, uygulanabilir ve zamanında alınmış olmalıdır (Sağır, 2006). Bu durum kararın sonuçlarının işlevsel olmasını sağlayacaktır.

Karar verme sürecinin aşamaları bulunmaktadır. Bunlar; sorunun anlaşılması ve tanınması, alternatif geliştirilmesi, alternatiflerin değerlendirilmesi, alternatiflerden birini seçme, kararı uygulama ve son olarak değerlendirmedir (Sağır, 2006). Karar vermede seçenekler belli ve karar verici, mevcut alternatiflerden birini seçen ya da yeni bir alternatif seçeneği üreten kişi olarak tanımlanmaktadır. Kararın tanımında **beş temel** özellik bulunmaktadır (Yates ve Tschirhart, 2006: 423):

- i. Eylem: Kararlar eylemde bulunan insanlar hakkındadır.
- ii. Bağlılık: Alınan tüm kararlar uygulanamayacağı için içerdikleri eylemlerden ayırt edilmeleri gereklidir.
- iii. Niyet: Karar verme, amaçlı ve kasıtlı bir davranıştır. Ancak bazen, istenmeyen

sonuçlar meydana gelebileceği gibi aynı zamanda karar vericiler kararlarını her zaman nasıl karar aldıklarının farkında olmayabilirler.

- iv. Tatmin edici sonuçlar: Kararların kasıtlı olması sonraki sonuçları göstermektedir. Karar vermede yalnızca mantıksal anlamda doğru değil aynı zamanda tatmin edici olarak deneyimlenen sonuçlara da ulaşılmak istenmektedir.
- v. Belirli bireyler: İnsanlar belirli bireylerin çıkarlarına hizmet etmek için kararlar almaktadır. Ancak genellikle kendi çıkarları lehine karar vermektedir.

Kararın tanımında etkili söz konusu özelliklerin yanı sıra karar verme eyleminde de göze çarpan bazı temel özellikler vardır. Bunlar (Sağır, 2006);

- i. Karar verme, geleceğe yöneliktir ve öngörüye dayalıdır.
- ii. Karar verme, psikolojik ve maddi güçlükler taşır.
- iii. Karar verme, etkinlik ve rasyonelliğe dayanır.
- iv. Karar verme, bir tür plandır ve geleceği görebilmeye dayanır.
- v. Karar verme, belli bir davranış özgürlüğü ve otoriteyi gerektirir.
- vi. Karar verme, elenen seçeneğin faydalarından vazgeçme yani alternatif giderler ortaya çıkarır.
- vii. Karar verme, bir sorun çözme sürecidir.
- viii. Kararın verilmesi ve uygulanması bir zaman süresi gerektirir.
- ix. Karar verme süreci pahalıdır.
- x. Karar verme bazen belirli bir durumda, bazen risk durumunda, belirsizlik durumunda ya da tam belirsizlik durumlarında söz konusu olabilir.

8. Karar Verme Teorileri ve Stilleri

Alanyazında, normatif (kuralcı) ve betimsel (natüralist) model şeklinde açıklanan iki farklı karar verme anlayışı vardır. Normatif karar verme teorileri, karar vericilerin herhangi bir belirsiz durumda faydayı en üst düzeye çıkaran en uygun kararın seçimini belirlemeye çalışan rasyonel insanlar olduğunu varsaymaktadır. Karar vermenin nasıl yapılacağına dair normlara veya standartlara dayanarak, normatif teoriler genellikle insanların nasıl direktifler veya kurallar şeklinde karar vermeleri gerektiğini belirler. Betimsel karar verme modellerinin temelinde, insanların gerçekte nasıl karar verdiğini inceleyen araştırmalar vardır. İnsanlar normatif modellerin varsaydığı kadar rasyonel değildir. Kararlar genellikle bilinçsiz tahrikler ve duygular ile önceki deneyimlerden etkilenebilir. Seçenekleri nicel olarak karşılaştırmak yerine insanlar çoğunlukla kararların açıklamalarını olası sonuçlara ilişkin hikâyeler şeklinde oluşturmuşlardır. Kararlar ayrıca kişisel kimlik ve bu kimliklerle ilişkili sosyal beklentilerden etkilenir (Jonassen, 2012).

Tallman ve Gray'in (1990) araştırmasında bu iki teori birbirlerine karşıt olarak görülmemiştir. Aksine birbirlerini desteklemektedir. Bahsedilen bu iki model, üç gerekli varsayımı paylaşmaktadır. Birincisi, karar verme mümkün olacaksa, problem çözücü bir eyleme geçme veya bir eylemden kaçınma fırsatına sahip olmalıdır. İkincisi, problem çözücü kendi faydasına sonuçlanmasını umduğu eylemleri seçecektir. Üçüncüsü, seçimlerin sonuçları nadiren kesindir. **Karar verme stillerini** ise Çolakkadıoğlu (2012) **dört temel stil** ile açıklamaktadır. Bunlar:

- i. **İhtiyatlı seçicilik:** Bu stilde, birey karar verirken seçenekleri dikkatli bir şekilde araştırır ve bu alternatiflerin olumlu-olumsuz yanlarını belirleyerek bir değerlendirme yapmaktadır.
- ii. **Panik stili:** Bu stilde birey zaman problemi de yaşıyorsa çok kısa bir durum

araştırması yaparak çevresindeki insanların etkisiyle çoğu zaman başaramasa da doğru karar vermeye çalışmaktadır.

- iii. **Sorumluluktan kaçma stili:** Bu stilde birey ya karar vermeyi ertelemekte ya da sorumluluğu başkasına yüklemektedir.
- iv. **Umursamazlık stili:** Bu stilde birey sanki verilecek bir karar yokmuş gibi davranmaktadır.

Karar vermede seçenekleri desteklemek için çeşitli sorularla diyalektik argümanları kullanmak önemlidir. Örnek vermek gerekirse “Sizce en iyi karar nedir? Siz bunun en iyi karar olduğunu nasıl kanıtlarsınız?, Herhangi bir kişiye yanıldığını nasıl söylersiniz?, Başka biri kararınızın yanlış olduğunu göstermek için size ne söyleyebilir?, Yanıldığını anlaması için ona ne söyleyebilirsiniz?” (Jonassen, 2012). Bu sorularla birlikte alınacak kararlar çok daha yerinde olacak ve bireyleri sonuçları açısından en işlevsel olana doğru ulaştıracaktır.

9. Sonuç

Alanyazın incelendiğinde de görülmüştür ki eleştirel düşünme ve karar verme birbiriyle binişik ve çok yönlü ilişki içerisinde olan iki üst düzey düşünme becerilerindendir. Literatürde (Sağır, 2006; Ruggerio 2017) verilen karar verme özelliklerinin çoğunun eleştirel düşünmenin özellikleri ile çoğu yönden uyum halinde olduğu görülmüştür. Eleştirel düşünmenin de karar vermenin de kendine has standartları vardır ve bu standartlar genelde ortaktır. Araştırma soruları ile paralel bir şekilde gidilirse eleştirel düşünme ve karar verme için ilgili alanyazın incelemesi sonucu yapılan tanım ve açıklamalardan ulaşılabilecek sonuçlar şöyledir:

Eleştirel düşünme gibi karar verme de mantıklı olmayı içermektedir. Bu demektir ki her ikisinin de kendi içerisinde belli bir sistematik izleyerek başvurduğu akıl yürütme ilkeleri vardır ve böylece ulaştıkları yargılar, zihnin önceki yargılardan faydalanılarak ulaştığı yargılardır.

Her ikisinde de değerlendirme esastır. Böylece eleştirel düşünme ve karar vermede, belli kriterlere göre konunun önemi ve değeri nitelik ve nicelik açısından belirlenmeye çalışılmaktadır.

Her ikisinin de önünde önyargılar, geçmiş yaşantılar gibi durumlar engeldir. Bunun gibi engeller düşünme süreçlerinin genel olarak tek bir doğruya ya da çok seçenekli yapı söz konusu olduğunda tek bir seçenekle sınırlı olmaya neden olmaktadır. Geçmiş yaşantı ve önyargılar genel olarak bilimsel gelişmeler için de engelleyicidir. Özelde bilim insanlarının, genelde tüm insanların düşünme önündeki engellerin farkında olması önemlidir.

Her ikisinde de öngörü esastır. Öngörü, geleceğe dair bir kestirimdir ve bazı olumlu veya olumsuz durumlar hakkında bilgi edinilmesini sağlar. İnsanların her şeyi tecrübe etme durumu olmadığı için öngörü, gelecek kuşaklar için de hazır bilgi olarak yerini almaktadır. Eleştirel ve düşünme ve karar vermede sonuçların önceden kestirilmesi yaşanılacak durum hakkında nelerin yapılıp nelerin yapılmaması gerektiğini göstermektedir.

Her ikisi de rasyoneldir, yani akla dayalıdır. İnsandaki kavrayış yetisinin, ussal/akla uygun olması, yani ölçülü ve hesaplı olması beklenmektedir. Gerek eleştirel düşünme gerekse karar verme için rasyonel olmak sonuçları da düşüldüğünde elzemdir.

Her ikisi de belli bir problemin çözümüne yönelik olabilir. Gündelik hayatta karşılaşılan basit problemlerde dahi zihin aktiftir. Problemler karmaşık hale geldikçe karar vermek o kadar zorlaşmaktadır. Nitekim eleştirel düşünme de, karar verme de mevcut problem durumları üzerine bir akıl yürütmedir.

Her ikisi de içinde bazı zorluklar barındırır. Risk durumu eleştirel düşünmeyi de karar vermeyi de etkilemektedir. Bu demektir ki, üzerinde ne kadar düşünülmüş olursa olsun eleştirel düşünme ve karar vermenin bazı riskleri ve zorlukları vardır. Çünkü bazen sonuçları

tam anlamıyla kestirmek mümkün olmamaktadır.

Bunların yanı sıra karar vermenin öncesinde, karar verilecek konunun iyi bir şekilde analiz edilmesinde eleştirel düşünme yardımcıdır. Bu açıklamalara göre, eleştirel düşünme ve karar vermenin belli bir sıra izlemesi beklenmektedir. Ancak eleştirel düşünme aynı zamanda karar vermenin önünde ketleyici bir etken olarak da var olabilir. Bu demektir ki eleştirel düşünme tüm bu ortak özelliklere rağmen karar vermeyi zorlaştırabilir. Bu durum eleştirel düşünmenin özünden kaynaklı olacaktır. Bu konu ile ilgili herhangi bir araştırmaya rastlanmamıştır. Günlük hayattaki basit kararlar için sorgulama gerekmemektedir ancak rutin problemler için alınan karar vermenin dışındaki tüm kararlarda eleştirel düşünme gereklidir ve faydalıdır.

10. Kaynakça

- Akgün Çıtak, E., & Uysal, G. (2012). Kavram Analizi: Eleştirel Düşünme. *Hemşirelikte Eğitim ve Araştırma Dergisi*, 9(3), 3-9.
- Alkın-Şahin, S., & Tunca, N. (2015). Felsefe ve Eleştirel Düşünme. *Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5(2), 192-206.
- Çolakkadıoğlu, O. (2012). Ergenlerde Karar Verme Ölçeği'nin Ortaöğretim Öğrencileri İçin Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(19), 387-403.
- Doğanay, A. (2011). *Sosyal Bilgiler Öğretimi-Demokratik Vatandaşlık Eğitimi*. (C. Öztürk, Dü.) Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Güçray, S. S. (2001). Ergenlerde Karar Verme Davranışlarının Öz saygı ve Problem Çözme Becerileri Algısı ile İlişkisi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(8).
- Gülbahar, Y., Kert, S. B., & Kalelioğlu, F. (2019). Bilgi İşlemsel Düşünme Becerisine Yönelik Öz Yeterlik Algısı Ölçeği: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *Türk Bilgisayar ve Matematik Eğitimi Dergisi*, 10(1), 1-29.
- Gürkaynak, İ., Üstel, F., & Gülgöz, S. (2008, Mart). Eleştirel Düşünme. *Eğitim Reformu Girişimi (ERG)*.
- Hitchcock, D. (2018). Critical Thinking. plato.stanford.edu.
- Hitchcock, D. (2018). *Critical Thinking*. Retrieved Nisan 20, 2022, from Stanford Encyclopedia of Philosophy: <https://plato.stanford.edu/entries/critical-thinking/>
- Horner, C., & Westacott, E. (2018). *Felsefe Aracılığıyla Düşünme*. (G. Salman, Dü., & A. Arslan, Çev.) Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Huitt, W. (1998). Critical thinking: An overview. Educational psychology interactive. *Educational psychology interactive*, 3(6), 34-50.
- Jason, G. (2001). *Critical Thinking Developing an Effective Worldview*. USA: Wadsworth Group.
- Jonassen, D. H. (2012, April). Designing for Decision Making. *Educational Technology Research and Development*, 60(2), 341-359.
- Karasar, N. (2018). *Bilimsel Araştırma Yöntemi Kavramlar İlkeler Teknikler*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Kestel, M., & Şahin, M. (2018). Eğitimde eleştirel düşünme. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 7(3), 40-49.
- Korkmaz, Ö., Çakır, R., & Özden, M. Y. (2015a). Bilgisayarca Düşünme Beceri Düzeyleri Ölçeğinin Ortaokul Düzeyine Uyarlanması. *Gazi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 1(2), 143-162.
- Kurnaz, A. (2013). *Eleştirel Düşünme Öğretimi Etkinlikleri Planlama Uygulama ve Değerlen-*

- dirme. Konya: Eğitim Yayınevi.
- Nosich, G. M. (2016). *Eleştirel Düşünme ve Disiplinlerarası Eleştirel Düşünme Rehberi*. (B. Aybek, Çev.) Ankara: Anı Yayıncılık.
- Pal, A., & Poyen, E. F. (2017, May). Problem Solving Approach. *International Journal of Advanced Engineering Research and Science*, 4(5), 184-189.
- Paul, R., & Elder, L. (2013). *Düşünce-Yaşamınızın ve Öğrenmenizin Sorumluluğunu Üstlenmek İçin Araçlar*. (A. E. Arslan, & G. Sart, Çev.) Ankara: Nobel Yayınevi.
- Ruggiero, V. R. (2017). *Eleştirel Düşünme İçin Rehber*. (Ç. Dedeoğlu, Çev.) İstanbul: Alfa Basım Yayıncılık.
- Sağır, C. (2006, Eylül). Karar Verme Sürecini Etkileyen Faktörler ve Karar Verme Sürecinde Etiğin Önemi: Uygulamalı Bir Araştırma. *Yüksek Lisans Tezi*. Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Söylemez, Y. (2016). İçerik Analizi:Eleştirel Düşünme. *EKEV Akademi Dergisi*, 20(66), 671-696.
- Sumner, W. G. (1906). *Folkways: A Study of Uses, Gins, Customs, Mores and Morals*. New York: Ginn and Co.
- Şenşekerçi, E., & Bilgin, A. (2008). Eleştirel Düşünme ve Öğretimi. *Sosyal Bilimler Dergisi*(14).
- Tallman, I., & Gray, L. N. (1990). Choices, Decisions and Problem-Solving. *Annual Review of Sociology*, 16, pp. 405-433.
- Turan, U. (2019). Karar Verme ve Eleştirel Düşünme İlişkisi. *Yüksek Lisans Tezi*. Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yates, J. F., & Tschirhart, M. D. (2006). Decision-Making Expertise. In K. A. Ericsson, N. Charness, P. J. Feltovich, & R. R. Hoffmann, *The Cambridge Handbook of Expertise and Expert Performance* (pp. 421-438). Cambridge University Press.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2016). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.